

Harald Schjelderup og den karakteranalytiske tradisjon

Jon Sletvold

Harald Schjelderup og den karakteranalytiske tradisjon

«Jeg er i godt humør igjen,» skriver Wilhelm Reich til sin kjæreste Elsa Lindberg 6. mars 1935 etter en seminarkveld der Harald Schjelderup hadde lagt frem «en fremragende rapport om et karakteranalytisk kasus».

Den norske karakteranalytiske tradisjon oppsto, slik jeg ser det, i møtet mellom Schjelderup og Reich på midten av 1930-tallet. Reich hadde allerede i over ti år vært en av de mest aktive yngre psykoanalytikere i kretsen rundt Freud i Wien. Han hadde utformet nye tekniske tilnærminger i psykoanalysen beskrevet i boka *Charakteranalyse* som først utkom i 1933 (Reich, 1945/1972). Schjelderup hadde studert fysikk og eksperimentell psykologi før han i 1922, 26 år gammel, ble utnevnt til professor i filosofi. Han utdannet seg fra midten av 20-tallet til psykoanalytiker, og fikk i 1928 sitt professorat omgjort til Norges første professorat i psykologi.

Denne artikkelen om Schjelderup og den karakteranalytiske tradisjon har tre siktemål. Jeg ønsker å vise at Schjelderup utviklet en selvstendig posisjon teoretisk og terapeutisk i forhold til både den freudske psykoanalysen og til Reichs teori og terapi. Denne posisjonen fikk spesiell betydning fordi norsk klinisk psykologi og psykoterapi i en 30 års periode utviklet seg hovedsakelig i spenningsfeltet mellom dem som orienterte seg mot den freudske analyse, og dem som orienterte seg mot Reich og hans teorier.

Så vil jeg fremheve at Schjelderup var en av de første som utformet et konsekvent relasjonelt teoretisk alternativ til driftsteori. Om Schjelderup i større grad hadde publisert sine synspunkter internasjonalt, ville han, etter mitt syn, hatt en plass i psykoanalysens og psykoterapiens historie på linje med Horney, Fromm, Sullivan, Fairbairn, Balint og Winnicott.

Schjelderup representerer et norsk klinisk psykologisk forfatterskap som i originalitet og faglig substans er på høyde med de fremste i hans epoke

Endelig ønsker jeg å vise hvordan Schjelderup framhevet betydningen av å analysere karakterholdninger og muskulær atferd i tillegg til symbolske representasjoner (ord, fantasier, drømmer). Ved å skille på denne måten mellom det symbolske og ikke-symbolske nivå formulerte Schjelderup et synspunkt som først har vunnet fram i psykoanalyse og psykoterapi i de senere år under innflytelse fra kognitiv nevrovitenskap, tilknytningsforskning og mikro-videoanalyse av samhandlingen mellom foreldre og barn. Dette gjør hans bidrag meget aktuelt i dag.

Forholdet mellom Schjelderup og Reich

Schjelderup studerte psykoanalyse i Wien på den tida da Reich ledet seminaret for psykoanalytisk teknikk. Det psykoanalytiske miljøet i Wien var ikke større enn at Schjelderup sannsynligvis ble oppmerksom på Reich allerede da. Reich flyktet i 1933 til Danmark. Han var jøde, kommunist og psykoanalytiker, en lite heldig kombinasjon i Tyskland på den tida. Da Reich kommer til Danmark, tar Schjelderup raskt kontakt og starter i karakteranalytisk lærebehandling. Påsken 1934 inviterer han Reich til Oslo for å holde seminar for de norske psykoanalytikerne. Det var derfor ikke tilfeldig at Schjelderup og resten av den norske delegasjonen (Nic Hoel (senere Waal) og Ola Raknes) som de eneste, tok aktiv og selvstendig stilling for Reich på den internasjonale psykoanalytiske kongressen i Lucerne i august 1934, og at Schjelderup deretter støttet en søknad om oppholds- og arbeidstillatelse for Reich i Norge. Det kan virke som Schjelderup allerede før møtet med Reich var blitt kritisk til sider ved Freuds psykoanalyse, og at han i Reichs arbeid hadde funnet støtte for sine egne synspunkter. Det er uansett et faktum at Reich og Schjelderup raskt fant hverandre. Bare noen måneder etter at han kom til Norge, skriver Reich:

Min kjæreste, min Elschen,

Jeg er i godt humør igjen. Jeg er nettopp hjemme kl. 01.00 fra en seminarkveld der Schjelderup la frem en fremragende rapport om et karakteranalytisk kasus. Det var første gang i løpet av de tolv årene jeg har kjempet alene for min teknikk, at en annen person har rapportert fra et kasus på en slik måte at jeg har gjenkjent mitt arbeid, mine kamper og anstrengelser. For å være helt ærlig med deg, jeg ble litt rørt» (Higgins, 1994, s. 35, min oversettelse).

Schjelderup konkluderer på sin side: «Nicht der *Traum* sondern das *Verhalten* ist der *Via Regia* zum sogenannten Unbewussten» (1936, s. 646). Han framholder at karakteranalysen har gjort det mulig å gjennomføre en karakterendrende behandling i mange tilfeller der den vanlige analysen ikke fører fram. «Meiner Meinung nach bedeutet die Charakteranalyse den wichtigsten Fortschritt in der Psychotherapie seit Freud» (1936, s. 646).

Det gode og nære forholdet mellom Schjelderup og Reich varte imidlertid ikke lenge. Reich hadde generelt vanskelig for å akseptere folk som ikke støttet hans synspunkter ubetinget. Schjelderup

delte verken Reichs eller Freuds syn på seksualitetens plass i nevrose-teorien. Schjelderup ble også skeptisk til Reichs naturvitenskapelige eksperimenter. Han forsvarte imidlertid Reichs rett til å arbeide for sine synspunkter da Reich etter hvert ble angrepet og forsøkt nektet opphold i Norge. I et innlegg i Dagbladet 2. juli 1938 – *Wilhelm Reich som vitenskapsmann* – sier Schjelderup:

Diskusjonen om Wilhelm Reich har pågått i et par måneder. De fleste innlegg – både for og mot Reich – har vist en merkelig mangel på evne til differensiert stillingtagen. Man har reagert affektivt og primitivt etter 'alt-eller-intet-loven' (Ås, 1965, s. 70).

Schjelderup fortsetter så med å gi uttrykk for at det etter hans mening er god grunn til å være kritisk til Reichs arbeid innenfor elektrofysiologien og bakteriologien.

Man kan bare beklage og kanskje spekulere over de psykologiske grunner til at en mann med hans begavelse på den måte som skjedd er, er kommet inn på disse områder, som han ikke behersker tilstrekkelig. Hans opprinnelige og egentlige felt er et helt annet, nemlig psykoterapien og den dermed sammenhengende del av psykologien. Og på dette området har han gjort en innsats av utvilsom verdi (s. 71).

Schjelderup redegjør så kort videre for hvordan Reich på avgjørende vis har videreutviklet Freuds psykoanalyse med karakteranalysen og analysen av de muskulære holdninger, og viser til at et nevrotisk hemmet menneske forholder seg muskulært og respiratorisk annerledes enn et åpent, umiddelbart menneske.

Schjelderup konkluderer med at Reichs arbeid i visse henseender må betraktes som virkelig banebrytende, og fortsetter:

Men er det da mulig at en mann som på *ett* område opptrer meget dilettantisk og ukritisk, på et annet kan yte en virkelig innsats? Har ikke de rett som mener at kritikken av «bion»-forsøkene (*forsøkene på å skape liv, min bemerkning*) må vekke mistillit til *alt* Reichs arbeid? Man må ha lært lite av forskningens historie, og kjenne lite til skapende menneskers psykologi for å slutte så massivt» (s. 72) «Ikke sjelden – oftest vel hos kunstnere, men også hos en type forskere – ser vi hvordan

nettopp mennesker med stor original begavelse kan ha en besynderlig mangel på selvkritikk, reagere som barn, egosentrisk, i mange henseender ytterst ukritisk, affektivt, og allikevel – eller kanskje nettopp derfor – på sine særlige områder yde det fremragende (s. 72).

Dette gjelder særlig, framholder Schjelderup, på områder som krever forskjellig innstilling og begavelse. «Således nettopp i tilfellet Reich. Han har en stor intuisjon, som kommer ham til gode som psykolog; men hans hele innstilling og tenkemåte synes fjern fra den eksakt arbeidende laboratorieforsker» (s. 72). Mot slutten av innlegget kommer Schjelderup med en bemerkning for å motvirke en misforståelse når det gjelder hans egen støtte til Reich:

Dr. Reich ble anbefalt oppholds- og arbeidstillatelse i Norge av meg på grunn av sine fortjenester på *karakteranalysenes* område. Det er her hans verdifulle innsats ligger, og det er helt forkjært at den senere tilkomne «bion»-historie nå skyves i forgrunnen, når det gjelder spørsmålet om oppholdstillatelsen.

Min sterke anerkjennelse av Reichs fortjeneste av den *karakteranalytiske metode* har imidlertid aldri – slik mange synes å tro – innebåret at jeg har vært enig i hans sammenblanding av vitenskap og politikk eller noen gang er gått god for hans «seksual-politiske» retning, eller hans såkalte seksualøkonomiske teori (s. 73).

Schjelderup avslutter innlegget med å referere til at August Strindberg ville lage gull og trodde å kunne reformere kjemien. «Men det er ikke alkymisten Strindberg som huskes, men den geniale dikter. Om 50 år vil vel sannsynligvis knapt noen huske «bion»-forskeren og «elektro-sexologen» Reich, men vel den Reich som gjennom sin intuisjon faktisk har pekt på nye veier til inntrengen i menneskets sjelsliv.»

Dessverre tok Schjelderup feil her. Et søk på Reich på Internett viser at det fortsatt mest er «bion»-forskeren og «elektro-sexologen» som blir husket.

Et brev Reich skrev til Schjelderup rett etter at han kom til USA i 1939, satte sannsynligvis punktum for deres forhold. Reich åpner med å si at «nå som jeg har forflyttet meg til New York, må jeg kontakte deg om et spørsmål som er viktig for å tydeliggjøre de eksisterende synspunktene innen psykologisk forskning» (Higgins, 1994, s. 238). Reich, som ikke var noen beskjeden mann, fortsetter

med å si at de viktigste endringer og videreutviklinger i psykologien fant sted i løpet av de siste seks årene i Skandinavia, og at de teoretisk kan grupperes under begrepet «sex-økonomi» og praktisk under overskriften «karakteranalytisk vegetoterapi». Han skriver videre:

Den karakteranalytiske teknikk står og faller med aksepteringen av «orgasmens funksjon» som det økonomiske prinsipp for psykologisk fungering. Man kan ha hvilket syn man ønsker på dette spørsmålet. Du har ved flere anledninger offentlig distansert deg ikke bare fra orgasmeteori, men også fra min sosiologiske forklaring på opprinnelsen til seksuell undertrykkelse, som er essensiell for karakteranalysen. Siden jeg er ansvarlig for sammenhengen og også for den videre utvikling av min teori, og i den nåværende situasjon alene må bære det odium som knytter seg til teorien, med alle konsekvenser, må jeg be deg om for fremtiden å avstå fra å kalle din teknikk «karakteranalyse» (s. 239, min oversettelse).

Reich avslutter brevet med å uttrykke sine beste ønsker, trygg på at Schjelderup vil bidra til å avklare vitenskapelige synspunkter.

Schjelderups relasjonelle teori og terapi

Schjelderup gir den mest omfattende framstilling av sitt eget syn i boka *Nevrosene og den nevrotiske karakter* (1941/1988). Han konkluderer her med at årsaken til nevrosener må søkes i traumatiske erfaringer i vid forstand, både enkeltstående traumer og vedvarende skadelige erfaringer med foreldre og andre omsorgspersoner. «Det er to ting det her kommer an på: 1. mer spesielle traumatiske opplevelser eller påkjenninger, 2. den alminnelige oppdragelsessituasjon» (s. 117). Schjelderup understreker i tillegg konstitusjonelle faktorer, som han mener særlig har betydning for *arten* av nevrose.

Schjelderup utformet altså et syn på psykiske lidelser som resultat av et samvirke mellom medfødte anlegg, en undertrykkende oppdragelsessituasjon og spesielle traumatiske erfaringer. Med dette syn tok Schjelderup opp tråden fra Freuds første nevroseteori (1893–95). I *Studien uber Hysterie* argumenterte Freud (sammen med Breuer) for at alle slags traumer kan legge grunnlaget for utvikling av hysteri, og konkluderte med at «*Hysterics suffer mainly from reminiscences*» (s. 7). I den

senere såkalte forføringsteorien (1996c) var Freud kommet til at det sannsynligvis bare er seksuelle overgrep som kan forårsake hysteri og andre nevroses. I sin tredje teori kom, som vi vet, Freud til den oppfatning at det ikke er traumer, men seksualdriften, libido, som er avgjørende for nevroseutvikling. Da Ferenczi (1932/49) om lag tretti år senere på nytt tok til orde for en oppvurdering av traumers betydning, ble han møtt med sterk motstand fra de mest innflytelsesrike analytikerne, inkludert Freud selv (Larsen, (1997). Schjelderup sto dermed ganske alene i sin tid med sitt syn på traumer som viktig årsak til nevroseutvikling.

Schjelderups faglige bidrag er også originalt ved at han i liten grad er bundet av Freuds teoretiske terminologi i sin framstilling. Ferenczi, Reich, Horney og Fairbairn er eksempler på analytikere som på ulike måter ga Freuds teoretiske begreper et mer relasjonelt innhold. De beholdt imidlertid i større grad enn Schjelderup Freuds teoretiske terminologi.

Når det gjelder terapien, argumenterer Schjelderup konsekvent for at nye relasjonelle erfaringer er avgjørende for grunnleggende endring.

Gjennom en bestemt måte å forholde seg på er det mulig etter hvert å redusere den *angst* og de *hemninger* som innsnevrer nevrotikerens livsområde (s. 55). Først litt etter litt, når han oppdager at han *virkelig* ikke blir møtt med kritikk – ikke engang stilltiende – men med forståelse og velvillig nøytralitet, reduseres angsten (s. 57). Og det kreves overordentlig meget av analytikeren ikke bare i retning av psykologisk kunnskap, men også av tålmodighet og rent menneskelig forståelse og fordomsfrihet for å få pasienten til å oppgi sine avvergesels- og beskyttelsesforanstaltninger, slik at han eller hun virkelig kan *være seg selv* (s. 115).

I tråd med det synet han har hevdet hele tiden, gir Schjelderup senere sin uforbeholdne tilslutning til tanken om *the corrective emotional experience* (Alexander og French, 1946):

Og sannsynligvis er den mest avgjørende faktoren ... i alle former for analytisk behandling, den som Alexander ... har vektlagt ... nemlig, *den korrigerende emosjonelle erfaring* (1956, s. 51, min oversettelse).

Dette synet var i dominerende psykoanalytiske kretser lenge sett på som et alvorlig avvik fra «riktig» psykoanalyse, idet innsikt var ansett som det grunnleggende kurative prinsipp.

Schjelderup foregriper konklusjoner fra de senere års psykoterapiforskning når han fortsetter med å gi uttrykk for at det ikke er spesielle metoder og teknikker som er avgjørende for utfallet av psykoterapi.

Det som er viktigere enn enhver spesiell teknikk, er en høy grad av fleksibilitet og toleranse fra analytikerens side. Enhver dogmatisme og ensidighet i hans holdninger hindrer den frigjøring og integrering av personligheten som er analysens mål. Hovedprinsippet for den analytiske behandling synes derfor å være det samme selv om det kan være store forskjeller med hensyn til de rent tekniske prosedyrer. Den korrigerende emosjonelle erfaring i overføringssituasjonen spiller den sentrale og avgjørende rolle (1956, s. 51, min oversettelse).

Karakteranalysen

Schjelderup understreker imidlertid at *prosessen* i høy grad bestemmes av den særlige framgangsmåten analytikeren bruker, og av det materialet han vesentlig tar utgangspunkt i.

Det gis i virkeligheten forskjellige veier å trenge ned i det ubevisste grunnlag for nevrosen. Dermed kan vi skjelne mellom forskjellige arter av analyse. ... 1. Den freudske innfalls- og tydningsanalyse. 2. Karakterholdningsanalysen. 3. Den muskulære holdningsanalyse ('Vegetoterapien') (1941/88, s. 56).

Schjelderup fremhever at det er *tolkningen* av *innholdet* i pasientens meddelelser som er det sentrale i den freudske metode. Og det er særlig bruken av tolkninger Schjelderup er kritisk til:

Det er uten videre klart at nettopp *tydningsmomentet* innebærer en stor suggesjonsfare. Ved ukritisk anvendelse av tydninger er det meget lett å lede

analysandens tanker i baner, som svarer til analytikerens egne teoretiske forventninger (s. 68).

Først i de senere år er like kritiske syn på tolkning blitt vanlig i 'mainstream' psykoanalyse (Andrade, 2005).

Schjelderup mener likevel at det er mulig å føre en freudiansk analyse slik at de vesentlige resultater ikke kan skyldes suggesjon. Han gjentar at det er mulig å få et rikt og overbevisende materiale med denne metoden, før han fortsetter:

Men allikevel er det ved den Freudske måte å analysere på i svært mange tilfelle noe utilfredsstillende. Dette utilfredsstillende ligger som regel først og fremst i måten materialet kommer på. Det avdekkes kanskje i en analyse en hel rekke ubevisste sammenhenger: homoseksuelle og anale tendenser, incestønsker, ubevisst hat og aggresjon osv. Og det dukker opp tidligere glemte erindringer av forskjellig art. Og allikevel kan man i ikke få tilfelle ha følelsen av ikke virkelig å komme inn på analysanden. Det er liksom et skall rundt ham. En får ikke den riktige *kontakt* med ham. Han opplever ikke fullt ut reaksjonene i analysen. Analysen blir i ikke få tilfelle mer en *teoretisk* affære enn virkelig følelsesmessig opplevelse. Den Freudske metode synes i det hele å passe særlig for analysen av hysterikere. Men den kommer til kort overfor de mer innkapslede tvangsnevrotikere og karakternevrotikere. En har i disse tilfellene inntrykk av at det er noe i selve *måten* å være på eller si ting på som kan virke som en for den Freudske metode ofte ugjennomtrengelig avvergelse. En finner f.eks. noe stivt, reservert, en «rør-ikke-mine-sirkler»-innstilling, som holder all ekte umiddelbar følelse borte. Eller stemmen er monoton, uttrykksløs. Analysanden *forteller* kanskje at han er fortvilt eller rasende. Men stemmen og hele holdningen er slik at ingen som ikke skjønner norsk, ville falle på at han ga uttrykk for fortvilelse eller raseri» (s. 70).

Schjelderup påpeker så at interessen i disse tilfellene naturlig retter seg mot den formale siden av reaksjonene, idet det synes viktigere hvordan, på hvilken måte, noe sies, enn hva som sies. Reich

hadde ifølge Schjelderup utviklet en fullere forståelse for det formale moment enn Freud, og kunne derfor utforme en egen karakteranalytisk teknikk:

Hans bok *Charakteranalyse*, som utkom i 1933, betegner et viktig fremskritt i psykoterapiens historie. De grunnleggende prinsipielle synsmåter som gjøres gjeldende, uttrykker Reich selv slik: «Ved siden av pasientenes drømmer, innfall, feilreaksjoner og øvrige meddelelser, fortjener deres holdninger særlig oppmerksomhet, dvs. den *måten* på hvilken de forteller sine drømmer, begår sine feilhandlinger, bringer sine innfall og gjør sine meddelelser. – – – Pasientens måte å tale på, å se på analytikeren på, å hilse på ham på, å ligge på sofaen, osv. er verdifulle holdepunkter for bedømmelsen av den hemmelige motstand – -» «*Hvordan* pasienten sier noe, står likeberettiget ved siden av *hva* han sier som materiale som skal tydes.» Nå er – som nevnt – dette i og for seg ikke nytt at også atferden og meddelelsenes form har analytisk betydning. Men det nye Reich søker å vise, det er at disse tingene på en ganske bestemt og relativt fullstendig måte åpner tilgang for oss til analyse av den nevrotiske karakter som helhet (s. 71).

Schjelderup påpeker at det Reich kaller karaktermotstanden, ytrer seg i den alminnelige atferd, i måten å tale på, gå på, og i særlige måter å forholde seg på: smil, hån, arten av høflighet, aggresjon osv., og sier så videre:

Ofte er pasienten selv forbausende lite klar over disse trekk ved sitt eget vesen, og han reagerer meget sterkt når han i analysen blir gjort oppmerksom på det. Det karakteranalytiske arbeid begynner derfor med konsekvent å påpeke og framheve analysandens måte å forholde seg på, for derved å få ham til å *objektivisere* sine egne nevrotiske karaktertrekk og etter hvert forstå deres funksjon» (s. 71).

Den største delen av Schjelderups framstilling av karakteranalysen består av referat fra en enkelt analyse. Jeg vil anbefale interesserte å lese hele hans egen framstilling (1941/88, s. 72–76). Det dreier seg om en mann i 30-åra som har vært plaget med utilfredshet, konsentrasjonsvansker og

seksuelle problemer. Han var meget hemmet og passiv i samvær med mennesker. Pasienten hadde tidligere gjennomgått en psykoanalyse som ikke hadde vært vellykket.

Jeg besluttet derfor å forsøke den karakter-analytiske teknikk og begynte overensstemmende dermed med en konsekvent påpekning av pasientens måte å forholde seg på i selve analysen (s. 72).

Med denne arbeidsmåten begynte pasienten etter hvert å oppleve voksende uro og krenkelse, men uten at følelser kom til virkelig uttrykk. Schjelderup anfører:

Dette at han så sterkt oppdaget at han ikke *kunne* gi sine følelser virkelig uttrykk, fikk ham til å *oppleve* hele sin hemning på en ganske annen måte enn det tidligere hadde vært ham bevisst. Han følte hemningen rent kroppslig som hadde han et korsett som snørte ham inn og hindret ham i å gråte. Han følte seg *stiv* og kunne ikke puste ordentlig. «Når jeg ligger stiv i timen,» sa han, «er det ikke bare for å avverge innfall, men for at ikke *følelsene* skal svinge med, så at det jeg sier bare blir noe jeg *sier*, uten følelsesmessig resonans» (s. 72).

I sin drøfting av denne karakteranalytiske behandlingen framhever Schjelderup hvordan en karakteranalyse forløper på en helt annen måte enn en freudsk analyse. Tolkningen av ubevisst innhold på grunnlag av drømmer og innfall spiller ingen framtrædende rolle. I stedet avdekkes etter hvert en rekke forskjellige «lag» i karakteren uten tolkninger i freudsk forstand. Dette leder til barnlige konflikter som synes grunnleggende for forståelsen av karakterstrukturen. I dette tilfellet dreide det seg om svære konflikter med en uforstående og sadistisk far som hadde gitt den lille gutten følelse av avmektighet, knekket hans opprinnelige aktivitet og lammet hans positive selvhevdelse og kjærlighetstrang. Den derav følgende passive, engstelige, servile innstilling var så overbygd av et kompenserende system av hemmelige storhetsforestillinger som igjen skjulte seg bak en føyelig, beskjeden overflate.

Den muskulære holdningsanalyse

Når en imidlertid gjennomfører en slik karakteranalyse, sier Schjelderup, er det en iakttakelse som snart trenger seg på, nemlig den at de karaktermessige holdninger også gir seg uttrykk i den muskulære atferd.

Det er jo for øvrig noe som vi alle kjenner til fra dagliglivets erfaring. Og det har også preget språkbruken. Vi taler om stive mennesker, kantete mennesker osv. Og karakteriserer med slike uttrykk både bestemte sjelelige holdninger og de tilhørende kroppslige (1841/88, s. 76).

Etter som den karakteranalytiske erfaring ble utdypet, ble derfor oppmerksomheten mer og mer rettet mot den kroppslige siden. Muskelspenninger av forskjellig art, sier Schjelderup, synes å ha en viktig funksjon som en bremsemekanisme for å hindre følelser og impulser fra å gi seg normalt uttrykk. Han refererer en pasient som uttrykte seg slik:

Affektenergien benyttes til å stoppe respirasjonen. Jeg holder brystkassen spent – ganske som når man undertrykker en angst: man står stille og slutter å puste. Når jeg merker at følelsene holder på å bryte fram, stopper jeg å puste og trenger det derved tilbake (s. 77).

Når en i analysen konsentrerer oppmerksomheten om kroppsfølelsene, oppdager pasienten en hel rekke muskelspenninger, som tidligere ikke var bevisst.

De muskulære holdninger synes altså å binde de affektive energier, og det kunne da synes å ligge nær å forsøke å løse disse energier ved direkte bearbeidelse av muskelholdningene. Eller annerledes uttrykt: Ta utgangspunkt for den analytiske behandling av nevrosene, ikke i de frie innfall og heller ikke i karakterholdningen, men i pasientens muskulære eiendommeligheter (s. 77).

Schjelderup drøfter Reichs første beskrivelse av en vegetoterapeutisk behandling i 1937. Framstillingen er todelt. Han refererer først hvordan Reich arbeider for å bringe en krampaktig munnholdning hos en meget høflig og imøtekommende ung mann til bevissthet. Forbindelsen mellom den muskulære opphisselse og den subjektive, følelsesmessige opplevelse av denne opphisselse var brutt. Etter hvert kommer følelsene og erindringer om skuffelser over morens dårlige behandling og pryling fram. Så langt markerer Schjelderup ingen distanse til Reichs framstilling.

Schjelderup konkluderer med at Freuds metode til dels har skuffet som terapi, selv om den kan oppvise mange gode resultater

Schjelderup fortsetter så med å referere hvordan Reich legger vekt på å løsne spenninger i mavemuskulaturen og mellomgulvet med tanke på forløsning av orgasmerefleksen. Han tydeliggjør nå hele tiden at det er Reichs oppfatning han gjengir. Schjelderup avslutter referatet slik:

Etter kort tids videre behandling var – ifølge Reich – den siste rest av det muskulære panser løst. Pasienten knyttet et nytt seksuelt forhold og var i stand til full orgastisk seksualopplevelse. Derved var etter Reichs mening behandlingens mål nådd. Selv om han ennå ikke kunne garantere for resultatets varighet (s. 79).

Schjelderup kommenterer så referatet på følgende vis:

Kjennetegnende for den «vegeto-terapeutiske behandling» slik som Reich har skildret den i denne sykehistorien, er to ting som ikke på noen måte hører sammen: For det første det at utgangspunktet konsekvent tas i de muskulære holdninger istedenfor i drømmer og frie innfall eller karakterholdninger, og at en ut fra den muskulære atferd kan reaktivere konflikter og fortrenge erindringer. For det annet det at arbeidet konsentreres om den seksuelle frigjørelse, ut fra den teoretiske forutsetning at den bundne «vegetative energi» er av seksuell art, og at målet derfor må være utløsning av «den orgastiske refleks». Ved bedømmelse av «vegeto-terapien» må disse to ting holdes helt fra hinannen. Vi har med to forskjellige spørsmål å gjøre:

1. Er det riktig, at bearbeidelsen av de muskulære holdninger åpner adgang til fortrenge erindringer og undertrykte impulser?

2. Er det riktig, at forstyrrelse av den fulle seksuelle opplevelsessevne, av den såkalte orgastiske potens, er kjernen i alle nevroser? Og at derfor den analytiske behandling må konsentrere seg om frigjørelsen av seksualiteten fra den undertrykkelse den har vært gjenstand for? Med utløsning av den «orgastiske refleks» som endelig mål? (s. 80).

Schjelderups svar er, som vi vet, ja på det første og nei på det andre spørsmålet. Han gjennomfører det samme resonnementet overfor Reich og vegetoterapien som han tidligere har gjort overfor Freud og hans metode. Han skiller klart og prinsipielt mellom metodene som erkjennelsesmidler og de teoriene som opphavsmennene har bundet sammen med metodene. Schjelderups konklusjon blir den samme i begge tilfeller: ja til metodene, nei til teoriene.

Mot en global analyse

Schjelderup konkluderer sin drøfting av de analytiske metodene med å si at de representerer forskjellige veier til glemte infantile opplevelser og til fortrenge impulser. Den første tar utgangspunkt i frie innfall og drømmeanalyser, den andre i karakterholdninger og den tredje i muskulær atferd. Han ser det som en naturlig utvikling at det er kommet til andre analytiske metoder ved siden av den mer klassiske freudske.

Personlige egenskaper hos analysens foregangsmenn har ført til at de forskjellige retninger i analysen har fått et altfor sterkt dogmatisk-sekterisk preg, og at de har utviklet seg for meget fra hverandre og fra den øvrige psykologi (1941/88, s. 83).

Ser man bort fra skolestridighetene, er det ifølge Schjelderup ikke vanskelig å finne et samlende synspunkt. Han illustrerer dette med utgangspunkt i et kasus.

Ut fra de muskulære holdninger braktes analysanden til å gjenoppleve en tidlig barndomskonflikt: på den ene siden den sterke kjærlighet til moren og dermed følgende lykkefølelse – på den andre siden en svær skuffelse over å bli trent til side av den yngre søster. Denne konflikt hadde satt seg spor i pasientens senere kroppslige

måte å forholde seg på. Både i en mer alminnelig kroppslig stivhet og avlukkethet og i mer særlige munnholdninger. I de to motsatte tendenser som gjorde seg gjeldende i munnstivheten, var den infantile konflikt representert.

Den muskulære spenning var imidlertid ikke det eneste spor konflikten hadde satt seg. Denne hadde også vært med på å bestemme *karakterutviklingen*. Det tilbakeholdne, reserverte, kjølige vesen hang nettopp sammen med den store skuffelsen han som barn hadde lidd.

Men skuffelsen hadde også satt sine spor i hans *symptomer*. Og også i hans *drømmer* var konflikten, som var oppstått i anledning av den yngre søster, levende: «Jeg var ute i en liten færing – min yngre søster ville ombord – jeg sa den ikke kunne bære oss begge – båten gikk under» (s. 83).

Schjelderup sammenfatter på denne måten sitt syn på forholdet mellom de analytiske metodene ved å vise at en konflikt i barndommen får forskjellige utløpere. En linje går i retning av symbolsk representasjon av det infantile ubevisste i drømmer og nevrotiske symptomer. En annen linje går til karakterutformingen, en tredje til den muskulære atferd.

Dette dreier seg imidlertid om abstraksjoner, sier Schjelderup. Mennesket er en enhet. Karakterstruktur, opplevelse og muskulær atferd hører sammen. Likevel kan det være praktisk å dele opp. Den klassiske freudske analyse tok sitt vesentlige utgangspunkt i den symbolske representasjon, karakteranalysen i karakterholdningen og vegetoterapien i den muskulære atferd. De betegner forskjellige veier, som – når de følges korrekt – fører fra forskjellige utgangspunkter og på forskjellig måte til samme mål: gjenopplevelsen og avreageringen av de infantile konflikter.

Ifølge Schjelderup er det altså ikke slik at den ene av de analytiske metodene er riktigere enn den andre. Som forskningsmetoder er de alle av verdi. Spørsmål blir: hvilken av metodene er i praksis mest hensiktsmessig når det gjelder å nå ned til og oppløse infantile konflikter?

Stort sett tror jeg vi kan si at i de fleste tilfelle en kombinasjon av karakteranalyse og «muskulær analyse» synes å være det mest hensiktsmessige. Skal slike metoder brukes tilfredsstillende og forsvarlig, må de imidlertid helt frigjøres fra den spesielle nevroseteorien som Reich har knyttet dem til, og gis en ny utforming (s. 84).

Schjelderup konkluderer med at Freuds metode til dels har skuffet som terapi, selv om den kan oppvise mange gode resultater.

Den forandring som bevirkes, er ofte ikke dyptgående nok, slik at det kommer til tilbakefall. Nyere karakteranalytiske metoder synes betydelig mer effektive. ... I den metode jeg etter hvert er kommet til, spiller drømmeanalyser og symboltydninger så godt som ingen rolle. Heller ikke inntar bearbeidelsen av pasientens seksualkonflikter den vesentligste plass. *Analysen er blitt en behandling på bred basis av hele karakterholdningen og livsinnstillingen* (s. 116).

Schjelderup framhever altså en kombinasjon av karakteranalyse og muskulær analyse som stort sett mest virksomt, men unngår å bruke betegnelsen «karakteranalytisk vegetoterapi». Han distanserer seg både teoretisk og praktisk fra Reich. Schjelderup gir følgende vurdering av Reichs behandlinger:

I virkeligheten går Reich til analysene med en dogmatisk forutsetning om at det som det gjelder om, er å frigjøre seksualiteten. Og han øver et meget sterkt suggestivt press i retning av sine egne teorier. *Som følge derav vanskeliggjøres i høy grad i Reichs analyser frigjørelsen fra den nevrotiske autoritære bundethet.* Denne søkes ikke virkelig løst, men den blir forskjøvet. Reichs karakteranalyser blir derfor ufullstendige. Hvor det nå imidlertid lykkes å få analysanden til etter en *delvis* gjennomført karakteranalyse å søke avlastning gjennom seksuell virksomhet uten for stor skyldfølelse, kan det i mange tilfelle i første omgang oppleves som en veldig lettelse. Men ser en nøyere til, oppdager en at de dypere liggende nevrotiske konflikter slett ikke er løst derved (s. 100).

Vi ser at Schjelderups prinsipielle kritikk av Reich er sammenfallende med den kritikk han tidligere har rettet mot den freudske analyse. Han ser i begge tilfeller en fare for uheldig påvirkning i retning av analytikerens egne teorier og kjepphester. Schjelderup distanserte seg ettertrykkelig fra *både* Freuds og Reichs teoretiske posisjoner.

Etter krigen omtaler Schjelderup (1956) sin kombinerte analyse av symbolsk representasjon, karakter og muskulær atferd som *global analyse*: «Apprehension, character structure and muscular attitude go together, and analysis can use now one, now another point of departure. But in every case analysis has to deal with the personality as a whole. The treatment must be global» (s. 50).

Det var ikke uten grunn at Norsk Psykoanalytisk Forening etter krigen ble nektet medlemskap i Den internasjonale psykoanalytiske foreningen (IPA) så lenge den var under innflytelse av Schjelderup. «Heinz Hartmann, president i IPA, anførte at «det var enkelte medlemmer i foreningen som ikke praktiserte psykoanalyse, men en ny teknikk» (Alnæs, 1993 s. 22). Det var først i 1975, året etter Schjelderups død, at den norske foreningen igjen oppnådde medlemskap i IPA (Alnæs, 1993). En karakteranalytisk understrømning vedvarte imidlertid blant en del av medlemmene (Anthi, 1990). I den senere tid er denne understrømmen eller «underteksten» artikulert eksplisitt (Gullestad & Killingmo, 2005, Killingmo, 2007).

Schjelderup og Reich fant hverandre rask. Det gode og nære forholdet mellom dem varte imidlertid ikke lenge

Bjørn Killingmo (1984) karakteriserte for over tjue år siden Schjelderup som forut for sin tid. Utviklingen siden den gang har etter mitt syn ytterligere bekreftet den vurderingen. Som vi har sett, skilte Schjelderup i sin globale analyse mellom symbolske representasjoner (ord, drømmer, fantasier) og ikke-symbolske uttrykk (karakterholdninger og muskulær atferd). Det er dette synspunktet som i særlig grad gjør Schjelderup aktuell i dag. Både psykoanalyse og psykoterapi generelt har i så stor grad vært identifisert med tolkning av eller kommentarer til verbale utsagn at det langt på vei har utgjort et ureflektert utgangspunkt for alle psykoterapiformer, jf. populæruttrykket samtalerapi. Nevroser og psykiske lidelser kommer imidlertid ikke bare til uttrykk verbalt og symbolsk, men også som emosjonelle kroppstilstander (Sletvold, 2005). Denne erkjennelse tok Schjelderup både praktisk og teoretisk konsekvensen av allerede for 70 år siden.

Schjelderups globale analyse og psykoterapi retter seg mot både form og innhold, både *hva* og *hvordan*, verbalspråk og kroppsspråk. Det er først etter årtusenskiftet at det igjen er blitt utformet modeller som omfatter både det symbolske og det ikke-symbolske nivå i den psykoterapeutiske samhandlingen (Knoblauch, 2000, Beebe & Lachmann, 2002, Schore, 2003, Stern, 2004). Disse modellene bygger på en integrering av utviklingspsykologisk og nevrovitenskapelig forskning med klinisk erfaring, og i likhet med Schjelderups globale analyse dekker de både det kroppslig-emosjonelle og det verbalt-symbolske nivået i den psykoterapeutiske dialogen.

Konklusjon

Jeg har i denne artikkelen ønsket å vise at Schjelderup representerer et norsk klinisk psykologisk forfatterskap som i originalitet og faglig substans er på høyde med de fremste i hans epoke.

Jeg mener at hans synspunkter og argumenter er aktuelle og viktige i forhold til de utfordringer psykoterapien står overfor i dag. Schjelderups bidrag har vært en viktig inspirasjon ved utformingen av utdanningsplaner ved Norsk Karakteranalytisk Institutt (Sletvold, 1996).

«Forskningen er allerede i vesentlige henseender nådd ut over den Freudske psykoanalyse,» skrev Schjelderup (1941, s. 121). Med en slik oppfatning måtte han bli stående alene i sin samtid. «Alle andre» hadde i mange år ennå mer enn nok med å være for eller imot Freud og psykoanalysen.

Jon Sletvold

Gjerdrums vei 12

0484 Oslo

Tlf. 41 55 92 26

E-post j-sle@online.no

Referanser

Alexander, F. & French, T. M. (1946). *Psychoanalytic therapy*. New York: Ronald Press.

Alnæs, A. (1993). Psykoanalysens historie i Norge. I: Anthi, P. og Varvin, S. (red.), *Psykoanalysen i Norge* (s. 13–40). Oslo: Universitetsforlaget.

Andrade, V. M. (2005). Affect and the therapeutic action in psychoanalysis. *International Journal of Psychoanalysis*, 86, 677–697.

Anthi, P. (1990). Wilhelm Reichs bidrag til psykoanalytisk tenkning og praksis. I: A. Faleide, R. Grønseth, & E. Grønseth, E. (red.), *Karakteranalytisk vegetoterapi. I kjølvannet av Wilhelm Reich* (s. 87–100). Oslo: Spartacus forlag.

Beebe, B. & Lachmann, F. (2002). *Infant Research and Adult Treatment*. Hillsdale, NJ: Analytic Press.

Freud, S. & Breuer, J. (1893–1895). *Studies on hysteria*. S. E. Vol. II.

- Freud, S. (1896c). *The aetiology of hysteria*. S. E. Vol. III, s. 189–221.
- Gullestad, S. E. & Killingmo, B. (2005). *Underteksten. Psykoanalytisk terapi i praksis*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Killingmo, B. (1984). Forut for sin tid? En vurdering av Harald Schjelderups psykoanalytiske forfatterskap. I: Holter, P. A., Magnussen, S. og Sandsberg, S. (red.), *Norsk psykologi i 50 år. Norsk Psykologforening 1934–1984* (s. 69–86). Oslo: Universitetsforlaget.
- Killingmo, B. (2007). Relasjonsorientert karakteranalyse: En posisjon i dagens psykoanalyse. *Tidsskrift for Norsk Psykologforening*, 44, 125–131.
- Knoblauch, S. H. (2000). *The musical edge of therapeutic dialogue*. Hillsdale, NJ: The Analytic Press.
- Larsen, K. (1997). Sandor Ferenczi (1873–1933): Et historisk tilbakeblikk. *Impuls*, 4, 32–40.
- Reich, W. (1945/1972). *Character analysis*. New York: Farrar, Straus and Giroux.
- Reich, W. (1994). *Beyond Psychology. Letters and Journals 1934–1939*. M. B. Higgins (red.). New York: Farrar, Straus and Giroux.
- Schjelderup, H. (1936). Charakterveränderungen durch psychoanalytische Behandlung. *Acta Psychiatrica et Neurologica*, 11, 631–650.
- Schjelderup, H. (1965). Wilhelm Reich som vitenskapsmann. Artikkel i Dagbladet (Oslo) 2. juli 1938. I: A. Ås (red.), *Forskerferd i sinnets dybder. Festskrift til Harald Schjelderup på 70-årsdagen* (s. 70–73). Oslo: Gyldendal Norsk Forlag.
- Schjelderup, H. (1941/1988). *Nevrosene og den nevrotiske karakter*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Schjelderup, H. (1956) Personality-changing processes of psychoanalytic treatment. *Acta Psychologica*, 12, 47–64.
- Schore, A. N. (2003). *Affect regulation and the repair of the self*. New York: Norton.
- Sletvold, J. (1996). *Harald Schjelderup og de analytiske metoder*. Notat. Karakteranalytisk Institutt.
- Sletvold, J. (2005). I begynnelsen var kroppen... Kroppen i psykoterapi: teoretisk grunnlag og terapeutiske implikasjoner. *Tidsskrift for Norsk Psykologforening*, 42, 497–504.
- Stern, D. N. (2004). *The present moment – in psychotherapy and everyday life*. New York: Norton.